

Sprzęty bartne – z ekspozycji bartnej w dawnym Muzeum BPN. FOT. J. J. KARPIŃSKI

produkt handlowy, przechowywaniu miodu i wosku, sprzedaży i zużyciu na potrzeby własne, drzewach bartnych znajdujących się na terenie Parku Narodowego. Unikalnym jest opis przygotowywania i użytkowania leziwa – sprzętu, którego bartnik używał do wchodzenia na drzewo. Całość ilustrowana jest 39 fotografiami i 5 rysunkami.

Książka profesora J.J. Karpińskiego ze względu na drobiazgowość opisu i rozległość poruszanych zagadnień stanowi doskonałe źródło wiedzy dla językoznawców, muzealników etnografów, pszczelarzy i filmowców. Szczególnie etnografowie podkreślają jej wyjątkowe znaczenie. Prawie każda publikacja dotycząca historii pszczelarstwa cytuje pracę profesora J. J. Karpińskiego, często zamieszczając reprodukcje jego rysunków i zdjęć.

Informacje zawarte w książce pozwoliły na przygotowanie nowego scenariusza ekspozycji bartnej w zmodernizowanym Muzeum Białowieskiego Parku Narodowego.

Wymienienie w kręgu zainteresowanych tą książką filmowców jest nieprzypadkowe. W filmie Jana i Bożeny Walencików „Tętno pierwotnej

puszczy” kilkuminutowa scena pracy bartnika była pieczołowicie przygotowywana w oparciu o opis z tej książki. Powiększenia zdjęć prof. J. J. Karpińskiego ilustrujących sposób wiązania „leziwa” i wchodzenia po nim umożliwiły drobiazgowo i wierne przygotowanie sceny.

Co do dzisiaj zachowało się ze śladów bartnictwa puszczańskiego? W Muzeum przechowywanych jest wiele sprzętów bartnych, wycięte fragmenty drzew z barciami, oryginalne szklane negatywy Profesora. Zachowała się pojedyncza kartka jego rękopisu zawierająca rysunki barci i ciosen.

Ze wstępnej inwentaryzacji przeprowadzonej w ostatnich latach w Rezerwacie Ścisłym BPN (obecnie Obszar Ochrony Ścisłej) wynika, że zachowanych barci jest więcej aniżeli podał prof. J. J. Karpiński. Szacuje się, że mogło się ich zachować ok. 100 sztuk. Jest to fenomen na skalę nie tylko Polski, ale i Europy.

ANDRZEJ KECZYŃSKI
Białowieski Park Narodowy

ilustracje pochodzą ze zbiorów
Białowieskiego Parku Narodowego

Teka „Wrażenia z Białowieży” jest nie tylko wybitnym dziełem artystycznym, ale też bogatym źródłem ikonograficznym Puszczy Białowieskiej z początku lat 20-tych XX w. Pozwala prześledzić, na co zwracali uwagę ludzie odwiedzający to miejsce, co inspirowało ich w pracy twórczej. Grafiki przedstawiają miejsca, które z biegiem czasu zmieniły się, procesy, których opis możemy znaleźć w literaturze, wydarzenia, które owiane są już legendą.

Żubry (Poranek w Puszczy) [1]

Historia żubra są ze sobą nierozzerwalnie związane. Żubr – zwierzę królewskie – polować na nie mogły tylko koronowane głowy. Od XV w. Puszcza Białowieska była łowiskiem królewskim. W tej puszczy żubry przetrwały do początków XX wieku. Nawet wojna światowa nie była dla nich zagrożeniem. Zmienili się tylko polujący. Już nie królowie polscy i wielcy książęta litewscy czy carowie rosyjscy tylko cesarz i książęta niemieccy i generalicja armii okupacyjnej. Zagłada żubra przysłała wraz z chaosem wojennym. Grasujące bandy i miejscowi kłusownicy dopełnili losu tego zwierzęcia. Stało się to wiosną 1919 roku. Wyczółkowski nie mógł więc widzieć żubrów w Białowieży. Prezentowana w tece litografia, jak również późniejsza praca „Walczące żubry” (1928) są świadectwem wyobraźni artysty.

Świerki uschłe [2]

W XX wieku gradacje kornika drukarza nawiedzały Puszcze Białowieską w latach: 1919 – 1922, 1953, 1963 – 1964, 1976 – 1977, 1983 – 1985, 1994 – 1997. Przyczyny gradacji były różne: nagromadzenie wyciętych, nie wywiezionych drzew, okiść, susze, silne wiatry niszczące systemy korzeniowe, wyracające i łamiące drzewa, wysokie temperatury, obfite kwitnienie i owocowanie. Przyczyny te często występowały jako splot zdarzeń. Proces ustępowania świerków z drzewostanów na żywnych siedliskach rejestrowany jest w badaniach nad dynamiką lasów prowadzonych w Białowieskim Parku Narodowym od 1936 r. Ustępowanie świerka z drzewostanów puszczań-

Leona Wyczółkowskiego wrażenia z Białowieży

1

2

3

4

skich może być przejawem regeneracji zbiorowisk leśnych, przyspieszonej zmiennymi warunkami srodowiska i przybiera spektakularny charakter.

Wnętrze lasu [3]

Na początku XX w. J. Paczowski zwrócił uwagę na opanowanie lasów Puszczy Białowieskiej przez świerk. W „Lasach Białowieży” pisał, że: „*nie ma ani jednego drzewostanu, w którymby tego drzewa absolutnie nie było*”. Jego zdaniem, była to konsekwencja gospodarki przerębowej, prowadzonej w Puszczy co najmniej od XVIII w. i nadmiaru zwierzyny na przełomie XIX i XX w. Trwające procesy regeneracji lasu i zmiany klimatyczne powodują, że świerk zastępowany jest przez grab i lipę. Zbiorowiska leśne Puszczy Białowieskiej, szczególnie na żyzniejszych glebach, mają budowę wielowarstwową. Nad bujnym runem wykształca się warstwa podszytów krzewiastych i podrostów drzew. Nad całością tworzy się często trójwarstwowy drzewostan. Dolna warstwa zdominowana jest przez graby, stanowiące główną masę sklepienia leśnego. Średnią warstwę stanowią korony dębów, lip, klonów, niekiedy jesionów i wiązów. Ponad wszystkimi górują pojedyncze strzeliste korony świerków, sięgające wysokości nawet 50 m. Wielowarstwowa budowa zbiorowisk, ich zróżnicowanie gatunkowe wynikające z żyzności siedlisk, pozwala opis Puszczy podsumować tytułem albumu fotograficznego, jaki ukazał się pół wieku po powstaniu grafiki Wyczółkowskiego: „Zielone grądy i czarne bory Białowieży”.

Zamieć [4]

Klimat regionu Puszczy Białowieskiej jest nierozdzielnie związany z klimatem wschodu i północy Polski. W konsekwencji jest tu chłodniej, wilgotniej, wiosna przychodzi później, a jesień wcześniej. Okres zalegania śniegu jest dłuższy niż w centralnej Polsce, a sezon wegetacyjny trwa 185 dni i jest krótszy o 30 dni w porównaniu z zachodnią Polską i 15 dni w porównaniu z centrum kraju. Mikroklimat dużego masywu leśnego powoduje, że różnice klimatyczne wnętrza lasu i polan śródleśnych a terenami położonymi poza Puszcza są wyraźne. Ważnym elementem klimatu, wpływającym na kształtowanie dynamiki lasu jest wiatr. Bezpośrednie oddziaływanie wiatru polega na uszkodzeniu lub niszczeniu korony, łamaniu bądź wywracaniu drzewa lub grupy drzew, a w skrajnych przypadkach niszczenia nawet dużych obszarów leśnych. Oddziaływanie może być wielokrotne, jeżeli występuje razem ze zlewnym deszczem, marznącym deszczem, okiścią. Pośrednio wpływa na żywotność drzewa poprzez nadrywanie systemów korzeniowych, uszkodzanie pni i koron (wyłamywania, pęknięcia, otarcia i odarcia kory), przez co stwarza możliwość zasiedlenia przez owady lub infekcji grzybowych. Zawirowania wiatru na krawędzi luki czy gniazda powoduje osłabienie drzew na ich granicy, a w konsekwencji prowadzi do powiększenia zaburzenia w drzewostanie.